

فرا تحلیل پژوهش‌های موجود پیرامون اثربخشی نوع درمان و پیشنهاد مؤثرترین درمان برای زندانیان دچار اختلالات روانی

حیدرعلی زارعی*

گروه علوم تربیتی و روان‌شناسی، واحد خوی، دانشگاه آزاد اسلامی، خوی، ایران

چکیده

زمینه و هدف: پژوهش حاضر با هدف فرا تحلیل پژوهش‌های موجود پیرامون اثربخشی انواع درمان و پیشنهاد مؤثرترین درمان برای زندانیان دچار اختلالات روانی انجام شد. **مواد و روش‌ها:** روش تحقیق از نوع فرا تحلیل بود. جامعه آماری پژوهش شامل همه تحقیقات انجام شده با روش نیمه‌آزمایشی و آزمایشی از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۶ به تعداد ۱۱۲۴ مورد در خصوص زندانیان کشور بود. تعداد ۵۰ پژوهش که ملاک‌های ورود به فراتحلیل را داشتند با استفاده از روش سرشماری انتخاب شدند. جمع‌آوری داده‌ها از طریق چک‌لیست محقق ساخته صورت گرفت. محاسبه اندازه اثر از طریق شاخص r و به‌وسیله نرم‌افزار CMA2 انجام شد. **یافته‌ها:** اندازه اثر همه مطالعات با مدل آثار تصادفی $r=0/603$ به دست آمد و شناخت درمانی با اندازه اثر $r=0/696$ مؤثرترین روش درمانی ارزیابی شد. **نتیجه‌گیری:** استفاده از روش‌های درمانی برای درمان اختلالات روانی زندانیان مؤثر است و میزان تأثیر پژوهش‌ها در حد بالا ارزیابی شد.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۱/۲۶
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۱۴

کلیدواژه‌ها:

اثربخشی، اختلالات روانی، روش‌های درمانی، زندانیان، فرا تحلیل.

مقدمه

به‌صورت فراتحلیل در هفت کشور دنیا از جمله ایران انجام دادند به یک اندازه اثر متوسط ($r=0/50$) دست یافتند. همچنین شواهد این تحقیق نشانگر سطوح بالای ناهمگونی بین مطالعات و تأثیر بیشتر روش‌های درمانی شناختی-رفتاری و روش‌های مبتنی بر ذهن آگاهی بود. از دیگر فراتحلیل‌های انجام شده می‌توان به فراتحلیل لیندی و همکاران [۴] در زمینه افسردگی با اندازه اثر $0/30$ اشاره کرد. پس بنابر نتایج این فراتحلیل‌ها، درمان‌های روان‌شناختی بر اختلالات روانی تأثیر متوسط و بالایی داشته‌اند. نتایج فرا تحلیل آیوتی و همکاران [۵] نشان داد یوگا و مدی‌تیشن تأثیرات مطلوبی بر زندانیان دارد. کانکوس، کانکوس، مارتین و دیکزواقر [۶] در فراتحلیلی پرخاشگری و

اختلال روانی عبارتی گسترده برای توصیف شمار بسیاری از بیماری‌های روانی است که توانایی فرد را در زمینه‌های مختلف از جمله تفکر، احساس و رفتار صحیح در انجام امور روزمره زندگی، مختل می‌کند. یکی از حوزه‌های خاص در زمینه اختلالات روانی، مطالعه اختلالات روانی در بین افراد زندانی است. نتیجه تحقیقات انجام شده در زمینه همه‌گیرشناسی اختلالات روانی در جامعه زندانیان، حاکی از شیوع نسبتاً بالای اختلالات روانی در بین زندانیان در مقایسه با افراد عادی جامعه است [۱-۲]. یون، اسلاد و فاضل [۳] در پژوهشی که در زمینه نتایج درمان‌های روان‌شناختی در زندانیان دارای اختلال روانی

* نویسنده مسئول: حیدرعلی زارعی

نشانی: آذربایجان غربی، شهرستان خوی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوی، گروه علوم تربیتی و روان‌شناسی.

تلفن: ۰۹۱۴۱۶۳۵۲۱-۰۴۴۳۶۴۳۱۴۴۰-۰۴۴۳۶۴۳۰۰۰۱ دورنگار:

رایانه: alizarei@iaukhoy.ac.ir

شناسه ORCID: 0000-0003-4572-2325

پژوهشی سازمان زندان‌ها جستجوهای لازم صورت گرفت. نتیجه جستجو از پایگاه‌های اطلاعاتی اینترنتی تا شهریور ماه ۹۶ بر اساس کلیدواژه‌های تحقیق شامل ۱۱۲۴ مورد بود. پس از شناسایی تحقیقات مرحله غربال‌گری انجام شد و تحقیقاتی که شرایط ورود به فرا تحلیل را نداشتند (۱). تحقیق در مورد زندانیان کشور صورت گرفته باشد؛ ۲. روش انجام تحقیق از انواع روش‌های تحقیق آزمایشی، نیمه آزمایشی و یا شبه تجربی باشد؛ ۳. روش انجام تحقیق از انواع روش‌های تحقیق آزمایشی، نیمه‌آزمایشی یا شبه تجربی باشد. (کنار گذاشته شدند. پس از حذف تحقیقات تکراری و غیرمرتبط و تحقیقاتی که اطلاعات لازم برای محاسبه اندازه اثر گزارش نشده بود حجم نمونه نهایی تحقیق به ۵۰ تحقیق کاهش یافت. در نهایت داده‌های لازم از قبیل نوع مطالعه، حجم و تعداد گروه‌های نمونه، روش نمونه‌گیری، اندازه شاخص آماری و ... استخراج و در نرم‌افزار CAM2 وارد و تحلیل شدند.

یافته‌ها

در کل تعداد ۵۰ پژوهش، حائز ملاک‌های درون گنجی فرا تحلیل حاضر بودند و در فرایند فراتحلیل قرار گرفتند. از این تحقیقات، تعداد ۶۴ فرضیه پژوهشی استخراج و تحلیل شد. **سؤال نخست پژوهش:** وضعیت کلی پژوهش (اندازه اثر کلی) در زمینه اثربخشی روش‌های درمانی بر بهبود اختلالات روانی زندانیان چگونه است؟ به عبارتی دیگر، آیا استفاده از روش‌های درمانی مؤثرتر از عدم استفاده از روش‌های درمانی است؟

برای پاسخ‌گویی به این سؤال پژوهشی اندازه اثر کلی برای همه پژوهش‌ها محاسبه شد. بر اساس نتیجه تحلیل اندازه اثر کلی تحت مدل ثابت برابر ۰/۶۱۹ و تحت مدل آثار تصادفی برابر ۰/۶۰۳ است. مقدار Z متناظر با هر دو مدل به ترتیب برابر ۴۲/۸۲ و ۱۲/۱۶ که هر دو مقدار در سطح ۰/۰۰۱ معنادار هستند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که به‌طور کلی استفاده از روش‌های درمانی برای درمان اختلالات روانی زندانیان مؤثر است و میزان تأثیر بر اساس طبقه‌بندی کوهن در حد بالا ارزیابی می‌شود.

برای بررسی همگونی تحقیقات وارد شده به فرا تحلیل از آزمون Q استفاده شد. مقدار آزمون Q برابر با ۶۶۴/۵۴ بود که در سطح ۰/۰۰۰۱ معنادار است و این نتیجه نشان می‌دهد که تحقیقات وارد شده به فرا تحلیل همگون نیستند و فرض همگونی بین تحقیقات رد می‌شود. از این‌رو می‌توان نقش متغیرهای تعدیل‌کننده را مطالعه کرد. همچنین با توجه به عدم همگونی مطالعات باید از مدل آثار تصادفی در گزارش نتایج استفاده شود.

تراکم زندانی را به عنوان قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های تخلف سازمانی و محیطی ذکر کردند. پژوهش مورگان و همکاران [۷] نشان داد که مداخلات انجام‌شده درباره مجرمان با اختلالات روانی به‌طور مؤثری علائم ناراحتی روانی را کاهش داده و باعث رشد توانایی مقابله با مشکلات در آن‌ها شده است. همچنین درمان‌های روانی باعث کاهش رفتارهای مجرمانه در آن‌ها شد.

فرا تحلیل ساینی در زمینه پرخاشگری نشان داد که اندازه اثر کلی برای همه درمان‌ها ۰/۷۶ بود که این نتیجه پیشنهاد می‌کند درمان‌های روان‌شناختی به‌طور کلی در درمان پرخاشگری برای جامعه‌های خاص (مثل زندانیان) که با مشکلات پرخاشگری مواجه هستند شواهدی را فراهم می‌سازد [۸].

به‌طور کلی مرور پیشینه نشان می‌دهد، با توجه به اهمیت بحث اختلالات روانی در بین افراد زندانی، تحقیقات نسبتاً زیادی با صرف هزینه‌های مالی درباره اثربخشی انواع روش‌های درمانی در بهبود اختلالات روانی زندانیان صورت گرفته است با این حال نتایج حاصل از پژوهش‌های انجام شده گاهی هماهنگ و یکدست نیست و در خصوص میزان اثربخشی روش‌های روان‌درمانی مورد استفاده در جامعه زندانیان توافق وجود ندارد. و به نظر می‌رسد فراتحلیلی در این زمینه در داخل کشور انجام نشده است. به همین منظور پژوهش حاضر درصدد است با استفاده از روش فراتحلیل وضعیت کلی پژوهش در این زمینه و میزان اثر هر کدام از روش‌ها را بررسی کند تا از طریق ترکیب و مقایسه مطالعات منفرد، نتایج کلی و ملموس‌تری در این زمینه حاصل شود.

مواد و روش‌ها

در این تحقیق با توجه به هدف پژوهش، از روش فرا تحلیل استفاده شد. این روش جزء روش‌های تحقیق توصیفی - اسنادی است. جامعه آماری تحقیق شامل همه تحقیقات (پایان‌نامه‌ها، طرح‌های پژوهشی و مقالات) انجام شده در خصوص اثربخشی روش‌های درمانی در زمینه کاهش اختلالات روانی زندانیان از اول دهه هفتاد تا زمان اجرای تحقیق حاضر یعنی سال ۱۳۹۶ بود. کلیدواژه‌های جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی اینترنتی (ایران داک، سایت جهاددانشگاهی، پرتال علوم انسانی، سایت مگ ایران و همچنین از طریق سایت گوگل و گوگل اسکولار) شامل اصطلاحات «زندان و مترادف‌های آن مثل زندانی، زندانیان، محبوس، مجرم، اختلال روانی و روش‌های درمانی» بودند. همچنین برای تعیین تحقیقات و طرح‌های چاپ نشده، از طریق کتابخانه امور

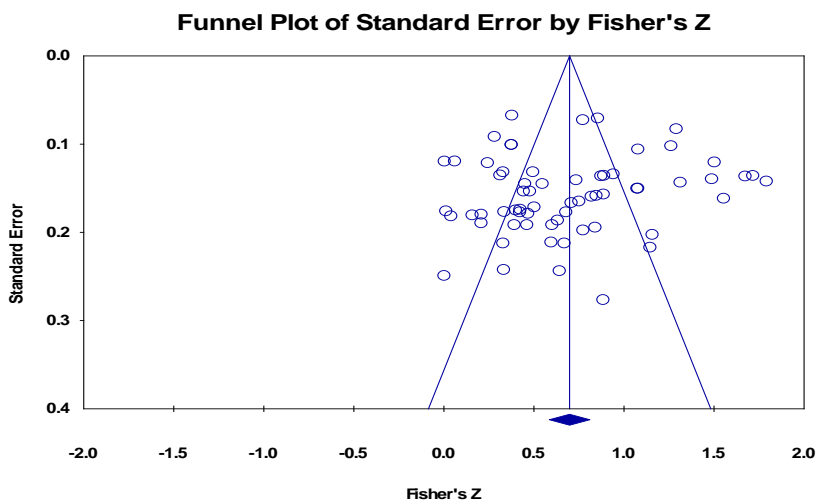
برای پاسخ‌دهی به این سؤال پژوهشی انواع روش‌های درمانی در هفت گروه ۱. شناختی- رفتاری (فردی-گروهی)؛ ۲. رفتار درمانی؛ ۳. شناخت درمانی؛ ۴. یکپارچه توحیدی؛ ۵. تحلیل تبادلی؛ ۶. جسمی و ۷. سایر(شامل پذیرش و تعهد، معنادرمانی، مثبت‌گرا، مرور خویشتن، آوای قرآن، مراحل تغییر، کتاب درمانی و بخشش) دسته‌بندی شده و به‌عنوان متغیری تعدیل‌گر در نظر گرفته شدند. نتایج در جدول زیر ارائه شده است.

بر طبق جدول ۱، نتایج نشان داد که شناخت درمانی با اندازه اثر ۰/۶۹۶ بیشترین اندازه اثر را در بین انواع روش‌های درمانی به خود اختصاص داده است ($p < ۰/۰۱$ ، $z = ۸/۰۴$). پس از آن، روش‌های جسمی- دارویی (۰/۶۰۸)، رفتاردرمانی (۰/۵۹۵) قرار دارند ($p < ۰/۰۵$).

یکی از روش‌های بررسی خطای انتشار، بررسی از طریق نمودار فانل یا کیفی است. در شکل زیر نمودار کیفی شکل مطالعات ارائه شده است.

تقارن نسبی در شکل نمودار کیفی شکل نشان دهنده نبود خطای انتشار است. البته علاوه بر این روش از روش‌های آماری نیز می‌توان برای بررسی این مسئله استفاده کرد. یکی از این روش‌ها، روش N ایمن از خطا است. نتایج آزمون N ایمن از خطا نشان داد که باید تعداد ۵۲۷۱ مطالعه گم شده وجود داشته باشد که سطح آلفا از ۰/۰۵ تجاوز کند. چون این عدد خیلی بزرگ‌تر از تعداد مطالعات مشاهده شده (۵۰ مورد) است. از این‌رو نشان دهنده دقت و نبود خطای انتشار است.

سؤال دوم پژوهش: مؤثرترین روش درمانی برای درمان اختلالات روانی در بین جامعه زندانیان کدام است؟

شکل ۱. نمودار کیفی مطالعات وارد شده در فرا تحلیل

جدول ۱. اندازه اثر انواع روش‌های درمانی به تفکیک نوع درمان

نوع درمان	تعداد	اندازه اثر	حد پایین	حد بالا	مقدار z	مقدار P
شناختی- رفتاری	۱۲	۰/۵۶۴	۰/۳۳۱	۰/۷۳۲	۴/۲۵۰	۰/۰۰۰
رفتار درمانی	۸	۰/۵۹۵	۰/۴۶۸	۰/۶۹۸	۷/۵۷۸	۰/۰۰۰
شناخت درمانی	۶	۰/۶۹۶	۰/۴۹۱	۰/۸۲۸	۵/۲۲۹	۰/۰۰۰
یکپارچه توحیدی	۴	۰/۴۸۳	۰/۳۵۱	۰/۵۹۷	۶/۴۳	۰/۰۰۰
تحلیل تبادلی	۲	۰/۴۵۳	۰/۱۴۷	۰/۶۸۰	۲/۸۱	۰/۰۰۵
جسمی- دارویی	۵	۰/۶۰۸	۰/۰۵۷	۰/۸۷۵	۲/۱۳	۰/۰۳۳
سایر درمان‌ها	۱۲	۰/۵۸۶	۰/۳۴۸	۰/۷۵۴	۴/۲۶۶	۰/۰۰۰
کل	۴۹	۰/۵۵۵	۰/۴۸۷	۰/۶۱۷	۱۳/۰۴	۰/۰۰۰

بحث

تحقیق حاضر درباره ۵۰ مطالعه گزارش شده در خصوص اثربخشی انواع درمان‌های مورد استفاده شده در بین زندانیان کشور برای بهبود اختلال‌های روانی به روش فرا تحلیل انجام شد. تعداد زندانیان شرکت‌کننده شامل ۲۰۶۹ نفر بودند که در دو گروه آزمایش (۱۰۵۸ نفر) و گروه کنترل (۱۰۱۱ نفر) قرار داشتند. نتیجه حاصل از سؤال نخست پژوهش نشان داد که به‌طور کلی استفاده از روش‌های درمانی برای درمان اختلالات روانی زندانیان مؤثر است و اندازه اثر محاسبه شده با استفاده از مدل آثار تصادفی برابر $0/603$ است که این میزان اندازه اثر بر اساس طبقه‌بندی کوهن ($0/10 = کم$ ، $0/30 = متوسط$ و $0/50 = زیاد$) در حد بالا ارزیابی می‌شود. نتایج حاصل از این تحقیق با نتایج تحقیقات یون و همکاران [۳]، لیندی و همکاران [۴] و مورگان و همکاران [۵]، کاملاً همسویی دارد. به‌طور کلی پیشینه تجربی پژوهش حاکی از آن است که روش‌های درمان دارویی و روان‌شناختی در مورد زندانیان مورد استفاده قرار گرفته و موفقیت زیادی داشته‌اند. و در این زمینه کاربرد روش‌های روان‌درمانی کاربرد بیشتری پیدا کرده است چون که روش‌های روان‌شناختی فاقد آثار جانبی نامطلوب بوده و خطر وابستگی دارویی ندارند و دارای ویژگی‌های مشارکتی نیز هستند.

در تبیین این یافته پژوهشی می‌توان به نتیجه‌گیری رابرت مارتینسون اشاره کرد. وی در یک مقاله کلاسیک در مخالفت با دیدگاه اولیه خود که آموزش و درمان را در بین زندانیان بی‌اثر می‌دانست، اظهار می‌دارد این عقیده درست نبوده و اشتباه است اما در نهایت اذعان می‌دارد که برخی مداخله‌ها سودمند و برخی دیگر این‌گونه نیستند و حتی مضر هستند و حقیقت بسیار مهم شرایطی است که برنامه درمانی با توجه به آن ارائه می‌شود [۹].

نتیجه حاصل از سؤال دوم پژوهش نشان داد که از بین انواع روش‌های درمانی شناخت درمانی دارای بیشترین اندازه اثر است و روش‌های شناختی-رفتاری و رفتاردرمانی در رتبه‌های بعدی قرار دارند. این یافته با نتایج تحقیق یون و همکاران [۳] هماهنگ است.

مطالعات انجام شده نشان می‌دهند که مداخله‌های روان‌شناختی همچون شناخت درمانی در کاهش شدت و فراوانی باورهای توهمی مؤثر هستند. از نتایج موفقیت‌آمیز حاصل از مطالعه‌های تک‌موردی و نیز به‌کارگیری این روش‌ها به‌طور گروهی، گزارش‌هایی ارائه شده است [۹].

در تبیین این یافته می‌توان گفت هدف شناخت درمانی

این است که الگوی رفتاری افراد را از طریق تغییر در تفکر بشکند و سپس تغییر دهد. در این دیدگاه افراد خطاهای شناختی را که روش‌های انتخابی هستند و از طریق آن‌ها رویدادها را می‌بینند و تفسیر می‌کنند، گسترش می‌دهند. طبق شواهد نظری و پژوهشی افراد زندانی شیوه تفکر غلط هستند که منجر به وقوع جرم می‌شود. لذا روش شناخت درمانی از طریق تغییر شیوه تفکر آن‌ها، تأثیرگذاری بیشتری نسبت به سایر روش‌های درمانی دارد.

اهداف و روش‌های مورد استفاده در برنامه‌های شناخت درمانی به شرکت‌کنندگان در کسب قابلیت‌های جدید برای فکر کردن درباره حل مسائلشان، به‌خصوص در حیطه بین فردی کمک می‌کند. حل مسائل زندگی واقعی به مهارت‌ها یا عادات تفکر ویژه‌ای نیاز دارد. رأس و فایانو معتقدند افرادی که فاقد مهارت‌های حل مسئله هستند یا از مهارت‌های حل مسئله استفاده نمی‌کنند در معرض ارتکاب به جرم قرار داشته و از آن به عنوان وسیله‌ای برای حل مشکلاتی که هر روزه با آن مواجه می‌شوند، استفاده می‌کنند [۹].

به نظر می‌رسد برنامه‌های شناخت درمانی از طریق کمک به زندانیان جهت غنی‌سازی مهارت‌های شناختی، اختلال‌های روانی آن‌ها را به نحو مؤثری کاهش داده و سلامت روانی آن‌ها را ارتقاء می‌دهد. در نهایت همان‌طور که اغلب محققان معتقدند متداول‌ترین الگو برای اکثر مجرمان و زندانیان مبتلا به اختلال‌های روانی، ترکیبی از مداخله‌های دارویی، روان‌شناختی و اجتماعی است [۹].

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از این پژوهش که به شکل فرا تحلیل درباره ۵۰ تحقیق معتبر انجام شده در بازه زمانی حدود بیست‌ساله انجام شد، شواهدی فراهم ساخت که استفاده از روش‌های درمانی برای بهبود اختلالات روانی زندانیان مؤثر است و میزان اندازه اثر براساس طبقه‌بندی کوهن در حد بالایی قرار دارد. بنابراین برنامه‌های درمانی برای کاهش مشکلات روانی در جامعه زندانیان از تأثیرات مطلوبی برخوردار بوده و بهتر است استفاده از انواع روش‌های درمانی به‌ویژه شناخت درمانی و رفتار درمانی با اهتمام بیشتری در بین جامعه زندانیان استفاده شود.

تشکر و قدردانی

بدین‌وسیله از حمایت‌های مسئولان محترم سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کل کشور و به‌ویژه استان آذربایجان غربی که از لحاظ مادی و معنوی زمینه انجام این پژوهش را فراهم کردند، سپاسگزاری می‌کنیم.

References

- [1]. Fazel S, Hayes AJ, Bartellas K, Clerici M, Trestman R. Mental health of prisoners: prevalence, adverse outcomes, and interventions. *The Lancet Psychiatry*. 2016 Sep 1; 3(9):871-81.
- [2]. Fazel S, Seewald K. Severe mental illness in 33 588 prisoners worldwide: systematic review and meta-regression analysis. *The British Journal of Psychiatry*. 2012 May 1; 200(5):364-73.
- [3]. Yoon IA, Slade K, Fazel S. Outcomes of psychological therapies for prisoners with mental health problems: A systematic review and meta-analysis. *Journal of consulting and clinical psychology*. 2017 Aug; 85(8):783.
- [4]. Linde K, Sigterman K, Kriston L, Rücker G, Jamil S, Meissner K, Schneider A. Effectiveness of psychological treatments for depressive disorders in primary care: systematic review and meta-analysis. *The Annals of Family Medicine*. 2015 Jan 1; 13(1):56-68.
- [5]. Auty KM, Cope A, Liebling A. A systematic review and meta-analysis of yoga and mindfulness meditation in prison: Effects on psychological well-being and behavioural functioning. *International journal of offender therapy and comparative criminology*. 2017 May; 61(6):689-710.
- [6]. Gonçalves LC, Gonçalves RA, Martins C, Dirkzwager AJ. Predicting infractions and health care utilization in prison: A meta-analysis. *Criminal Justice and Behavior*. 2014 Aug; 41(8):921-42.
- [7]. Morgan RD, Flora DB, Kroner DG, Mills JF, Varghese F, Steffan JS. Treating offenders with mental illness: A research synthesis. *Law and human behavior*. 2012 Feb; 36(1):37.
- [8]. Saini M. A meta-analysis of the psychological treatment of anger: Developing guidelines for evidence-based practice. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*. 2009 Dec 1; 37(4):473-88.
- [9]. Ebrahimi Ghavam, S. The role of psychological interventions and interventions in reforming and rehabilitating the behavior of criminals. *Development Quarterly*. 2012; 7 (26): 118-77. [in Persian]

A Meta-Analysis of Existing Research on the Effectiveness of the Type of Treatment and Suggesting the Most Effective Treatment for Prisoners with Mental Disorders

Heidar Ali Zarei *

Department of Education and Psychology, Khoy Branch, Islamic Azad University, Khoy, Iran

Abstract

Background& Objectives This study was performed to meta-analysis of available studies on the effectiveness of treatments and offer effective treatment for prisoners suffering from mental disorders.

Materials & Methods The research method was meta-analysis. The study population included all studies with experimental and quasi-experimental designs from 1991 to 2017 in 1124 cases who was about the prisoners. 50 studies that had criteria for entering the meta-analysis were selected using a census method. Data collection was done through a researcher-made checklist. The calculation of effect size was done through index r by CMA2 software.

Results The effect size of all studies according random effects model was $t r=0.603$ and cognitive therapy with the effect size of $r=0.669$ was evaluated as the most effective treatment method.

Conclusion In general, the use of therapeutic methods for the treatment of mental disorders in prisoners is effective and the effect of the Cohen classification is high.

Received: 2018/05/14

Accepted: 2018/08/05

Keywords: effectiveness, meta-analysis, mental disorders, methods of treatment, prisoners.